

ASQAR MAHKAM – IMON SHOIRI

Bazarova Xolida Ergashevna

Navoiy davlat konchilik va texnologiyalar universiteti
akademik litseyi ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi,
Navoiy davlat pedagogika instituti mustaqil tadqiqotchisi
e-mail: bozorova70@outlook.com

ANNOTATSIYA

Maqolada o'zbek zamonaviy she'riyatining taniqli vakili Asqar Mahkam ijodiga mansub „Tabriz daftari“, „Vahdat kuyi“ tarkibiga kiritilgan she'rlar mumtoz adabiyotga xos bo'lgan xususiyatlar an'anaviyligiga ko'ra tahlil qilindi. Tahlil markaziga she'rlarda qo'llangan hilol, oy, mehrob, valiy so'zlarining ma'no taraqqiyoti, shuningdek, „imon“ tushunchasining imom Buxoriy, Yassaviy, Navoiy ijodida ishlatilishi, bu tushunchaning Asqar Mahkam she'rlarida qo'llashdagi ahamiyati, an'anaviyligi, salaflarning falsafiy tamoyillariga hamohangligi haqida fikr yuritildi.

Kalit so'zlar: *Asqar Mahkam, „Tabriz daftari“, „Vahdat kuyi“; mehrob, valiy, imon, hilol, oy tushuncha va so'zlari; germenevtik tahlil, filologik va ilmiy tahlil*

АННОТАЦИЯ

В статье проанализированы стихотворения «Тебриз дафтари» и «Вахдат куйи», принадлежащие творчеству Аскара Махкама, известного представителя современной узбекской поэзии, с точки зрения традиционных особенностей классической литературы. Центром анализа является развитие значения слов хилал, луна, михраб, вали, используемых в стихотворениях, а также использование понятия «вера» в произведениях имама Бухари, Яссави, Навои. Значение этой концепции в использовании стихов Аскара Махкама задумалось о ее традиционности, гармонии с философскими принципами предшественников.

Ключевые слова: *Аскар Махкам, “ Тебриз дафтари”, “Песня единства”;* понятия и слова михраб, вали, вера, полумесяц, луна; герменевтический анализ, филологический и научный анализ

ABSTRACT

In the article, the poems "Tabriz Daftari" and "Vahdat Kuyi" belonging to the work of Askar Mahkam, a well-known representative of modern Uzbek poetry, were analyzed according to the traditional characteristics of classical literature. The

center of analysis is the development of the meaning of the words hilal, moon, mihrab, vali, used in the poems, as well as the use of the concept of "faith" in the works of Imam Bukhari, Yassavi, Navoi, the importance of this concept in the use of Askar Mahkam's poems. thought about its traditionality, harmony with the philosophical principles of the predecessors.

Key words: *Askar Makhkam, "Tabriz Daftari", "Vahdat Kuyi"; concepts and words of mihrab, vali, faith, crescent, moon; hermeneutic analysis, philological and scientific analysis*

KIRISH

Asqar Mahkam - zamonaviy o'zbek she'riyatining sarbast, oq she'r, barmoq va aruz vaznlarida erkin ijod qilgan shoirlardan. Uning ijodida mumtoz adabiyotga xos an'alarining ifodalanishi nuqtayi nazaridan olib borilayotgan mazkur tahlilga mumtoz nazmda yaratgan g'azal, ruboiy va masnaviylerden iborat "Tabriz daftari", „Vahdat kuyi“ to'plamlariga kiritilgan 60ga yaqin ruboiy, o'ndan ortiq g'azal namunalari olindi. Mazkur she'rlar germenevtik (germenevtika murakkab va chalkash ma'noli matnlarni tushunish san'ati hamda uni ilmiy talqin qilish tamoyillaridir), formalistik metod (formalistik metodda badiiy asarning butun morfologiyasi, tarkibiy qismlari g'oyat sinchiklab o'rganiladi, matn puxta o'qib chiqiladi, lekin ilmiy tadqiq etishda shaklga bevosita daxldor bo'lmagan mavzu, mundarija, g'oya kabi jihatlariga e'tibor qaratilmaydi), madaniy-tarixiy yondashuv (madaniy-tarixiy yondashuv san'at asarlariga muayyan jamiyat va millat hayotining turli tarixiy davrlarida turlicha namoyon bo'ladigan milliy „ruh“ning ifodasi sifatida yondashish kerakligi tamoyiliga asoslanadi) [Qozoqboy Yo'ldosh, Muhayyo Yo'ldosh, 2016-yil ; 229-,232,-234-betlar], shuningdek, ilmiy va filologik nuqtayi nazaridan tahlili qilindi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Shoirning zamonaviy she'rlarida islomiy atama va so'zlar o'z va ko'chma ma'nolarda qo'llanadi. Asqar Mahkam payg'ambar, hijob, namoz, imon, muslim, muslima, hilol, oy, mehrob, vali kabi islomiy atamalardan o'rni bilan o'z va ko'chma ma'noni hosil qila olgan.

Qancha buyuk mehrob yiqildi,

Ne valiyilar yitdilar abas...

Qubbalarda hilollar sindi,

Ey oy, seni sindirib bo'lmas [Asqar Mahkam, 2021-yil; 254-bet], -deb yozadi shoir bir she'rida. Mehrob so'zi zamirida buzib tashlangan, xarobaga aylantirilgan masjid-u xonaqohlar, valiyilar so'zi zamirida Attor, Kubro, Buxoriy singari sohibi

donishmandlar, hilollar va oy soʻzi zamirida azaliy eʼtiqod –islom nazarda tutilganini sezish qiyinmas. Oʻziga xos tanosib tasvir vositasi yordamida shoirning xalqimiz oʻtmishiga bir nazari ifodasi bu! Soʻnggi misra - “Ey oy, seni sindirib boʻlmas” jumlasini minglab qalblarda aks –sado beruvchi shoir qalbidan otilib chiqqan eʼtiroz - hukm, aslida. Shoir mahorati shundaki, “mehrob-valiy-hilol-oy” soʻzlari bilan tanosub badiiy tasvir vositasi, “Ey oy” undalmasi bilan nido, “Oy” soʻzida nozik oʻxshatish-istiora tasvir vositasini qoʻllash bilan birga jamiyatga boʻlgan oʻz munosabatini munosib tarzda juda oddiy, sodda, ammo qatʼiy satrlarda ifodalay olganidadir. Taniqli olim H.S. Karomatov oʻzining “Oʻzbek adabiyotida Qurʼon mavzulari”[Karomatov H.S. shifr: Dis 1038/T. 1993-yil] dissertatsiya ishida shunday yozadi: “Sheʼriyatda eng muhimi- yangi sheʼriy mavzu topish emas, chunki bunga arab ham, oʻzga yurtlik ham qodir. Ushbu mavzuning qay tariqa ifodalangani muhimdir. Soʻzning naqadar kuchli, sof, goʻzal va mutaassirligi muhimdir”. Asqar Mahkam sanʼatkorligining bosh tamoyili ham oʻta oʻtkir ifoda va mushhohadalarni juda oddiy va taʼsirchan soʻzlar bilan qoʻllay olishidadir. Bizni ham aynan ijodkorning mumtoz adabiyotga xos anʼana va sifatlardan oʻz ijodida qay darajada foydalangani, qoʻllashdagi mahorati qiziqtiradi. Bu jihatda shoir falsafiy olamining teranligi, soʻz qoʻllashdagi ustaligi, qadim navolar, maʼnaviyatimizning buyuk daholari-donishmand sarchashmalari ijodidan bahramandligi ahamiyatli.

Asqar Mahkamning sheʼriyatida mumtoz sheʼriyatga xos anʼanalarning ifodalanishi, avvalo, uning mumtoz janrlarda yaratgan sheʼrlarida, aruz vazniga murojaatida, qolaversa, koʻhna nazmning asosiy tasvir obyekti – Ollohga boʻlgan ishq, Yaratganning tajallisiga erishish, buning uchun poklanish, poklanishda oʻzlikni saqlash, nafsni yenggish, haromdan hazar kabi sifatlarga ega boʻlib, komillikka erishish gʻoyasi, shuningdek, zamonaviy sheʼr janrlarida ham mumtoz sheʼriyatga xos soʻz, tushuncha va atamalar, obrazlarni tasvirlash, barkamollik tamoyilini yuksaltirish, bunga putur yetkazuvchi unsurlarni koʻrsatish, uni qoralash singari motivlar ustuvor. Ana shu sifatlarni mujassam shoir oʻz sheʼrlarida maqsadga muvofiq ravishda islomga xos bir qator soʻz va istilohlarni qoʻllaydi.

“Imon” tushunchasi shoir ijodining ustuni sifatida boʻy koʻrsatib turadi. Zero, bu soʻz musulmon olamining asosi hamdir. Muqaddas manba boʻlmish Imom al-Buxoriyning “Al- jomiʼ as-sahih” kitobining birinchi bobi “Iymon kitobi”da shunday qayd bor: “Rasululloh sallolohu alayhi va sallam bunday deganlar: ”Islom 5 dalil asosiga qurilgan. (Islomdan murod iymon demakdir). Iymon soʻzda ham, amalda ham boʻlmogʻ i kerak” [Abu Abdulloh Muhammad ibn Ismoil al-Buxoriy , 1991; 6-bet] . Mazkur kitobning 43 bobida iymon tushunchasi va shartlari izohlanadi, usiz kishi

shariatning barcha shartlarini bajarganida ham musulmon sanalmasligi (!) qayd etiladi.

Tasavvuf ta'limotining buyuk vakili Ahmad Yassaviy:

Imonimga changal urib qildi g'amnok,

Piri mug'on hozir bo'l deb sochdi taryok.

Shayton lain mendan qochib, ketdi bebok,

Bihamdilloh, nuri imon etdim mano [Ahmad Yassaviy, 1990; 44], -satrlarida insonda mukammal bo'lganida shaytoni la'in hamlasidan ozod bo'lishini ta'kidlaydi. Islomiy madaniyatning bosh tamoyili imonga asoslangani sabab barcha davr she'riyatida bu tushuncha asosiy atama sifatida talqin qilinadi. Xususan, buyuk mutafakkir shoir Alisher Navoiy "Xamsa" asarining birinchi kitobi "Hayrat ul-abror"da:

Kimki jahon sahnida inson erur,

Bilki nishoni anga iymon erur [Alisher Navoiy, 2020; 105], - misralarini bitadi. Navoiy hazratlari imon bobida juda qattiq o'gitlar beradi, imon va imonsizlik masalasini:

Sen dog'i inson muni qilsang gumon,

Bilki hamon sensen-u hayvon hamon [Alisher Navoiy, 2020;115], -deya dashnom beradi. Ko'rinadiki, buyuk donishmand ham insonlikning bosh shartini imon mavjudligida ekanini ta'kidlaydi. Va bu muqaddas e'tiqod asoslariga hamohang dastur edi.

Asqar Mahkam nazmida ham imonga munosabat qabariq satrlarda ko'rinib turadi. Shoirning bu mavzuda bir qancha ruboiy va zamonaviy nazmda yaratgan she'rlari mavjud. U ushbu buyuk dasturga asoslanib, iymon islomiy tushunchasiga yuksak baho beradi, uni nurga qiyoslaydi, nurni ko'ra olmaganiga ko'rdir, deya ochiqdan ochiq tanbeh beradi, iymondan begonalarni esa insonlik sha'niga nomunosib deb biladi:

Imonni nur derlar, nurdir, nurdir u,

Bu nurni ko'rmagan ko'rdir, ko'rdir u...

Bu nurni ko'rmagan odammi, ajab,

Ehtimol, yo'qdir u, yo'qdir, yo'qdir u. [Asqar Mahkam, 2021-yil]

Darhaqiqat, shoir imon masalasiga chuqur to'xtaladi. Imon orqaligina kishining basirat ko'zi ochilishidan umidlanadi. Ana shu ruhiyat shoirning juda ko'plab she'rlariga ham go'yo nur berib turadi:

Dedim-Iymon nedir?

-Ul Oliy Nurdir.

Dedim-Kimlar ko'rmas

-Kimki so'qirdir.[Asqar Mahkam, 2021-yil ;110]

Insonning boshiga hayoti davomida juda ko'plab savdolar tushadi: gohida shodlik, gohida g'am chekib yashaydi u. Zalolat, xiyonat, xudbinlik, yovuzlik hukmron jamiyatda omon yashashning birgina davosi bor:

Iymoni salomat,

Shundan ko'ngli to'q.[Asqar Mahkam, 2021;157]

Yoki boshqa bir she'rida shoir shunday yozadi:

Iymonning kiftida turar osmonlar,

Iymonsiz kimsaning qoshiga kelmang.

Bunday qavmning qo'liga , ey musulmonlar,

Qur'on ham bermangiz, qilich ham bermang [Asqar Mahkam, 2021; 78-bet].

She'rlar ta'sirchanligini oshirgan jihat bir tomondan ijodkorning hayot haqidagi falsafiy qarashlarining teranligi, dadilligi, mumtoz adabiyot sarchashmalari, muqaddas manbalardan to'la bahramandligi, shuningdek, sohir qalb sohibining o'zi "she'riga o'xshamagan shoir shoir emas" tarzida ta'kidiga, avvalo, o'zi ham munosibli, ya'ni she'rlarining ham o'ziga o'xshashligi bilan birga, satrlarda o'ta mohirona qo'llangan takrir (nurdur, ko'rdir, yo'qdir yoki "Bu nurni ko'rmagan"), tanosub (imon-nur-odam), ta'did (nurdur-ko'rdir-yo'qdir); ikkinchi ruboiyda tanosub (1. Iymon-kimsa- qavm- musulmon; 2. Iymon-osmon-musulmon-Qur'on- qilich), tazod (imonsiz kimsa-musulmon), talmih (Qur'on), nido (ey musulmonlar undalmasi) kabi badiiy tasvir vositalarining o'rni-da beqiyos.

Asqar Mahkam – orif, rostgo'y, toza imon shoiri. Asqar Mahkam Hofiz Sheroziy, Umar Xayyom, Mansur Xalloy, Shams Tabriziy, Rumi, Jomiy, Navoiy, Bobur va Mashrab kabi buyuk daholardan quvvat oldi, ular qoldirgan buyuk merosdan bahramand bo'ldi. Asqar Mahkam o'z piri komillari-salafalaridan so'zni meros oldi. U shu merosga sodiq qoldi, chin vorislik rutbasini-da sadoqat bilan uddaladi. Alal –oqibat, Asqar Mahkam nomi bilan o'zbek she'riyatiga toza imon kirib keldi. Shoir shaxsiyati uning barcha she'rlarida o'z "men"ligini ko'rsatib turibdi. Ijodkor qalamiga mansub har bir satr, har bir so'zda uning nafasini, qarashini, orifning imonini, san'atkorning mahoratini, ustozning o'tkir va sinchkov nigohini tuyasan kishi. Asqar Mahkamning ruboiy, masnaviy, g'azallari garchi yaratilgan davr nuqtayi nazaridan farq qilsa-da, shakl va mazmuni, ma'no va mohiyatiga ko'ra mumtoz nazmga hamohang. Tasvirning originalligi, uslubning ravonligi, she'rlarning poetik xususiyati, ifodaning aniq va ravonligi Tabriziy, Rumi, Xayyom, Navoiy, Bobur, Mashrab ohanglariga jo'r.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR (REFERENCES)

1. Asqar Mahkam. (2021). *Vahdat kuyi*. She'rlar, g'azallar, ruboiylar, adabiy o'ylar.- Toshkent:. Nurafshon business, 254-bet
2. Abu Abdulloh Muhammad ibn Ismoil al-Buxoriy . (1991). *Al-jomi' as-sahih* (1-jild). Arabchadan Zokirjon Ismol tarjimasini Qomuslar. Bosh tahririyati. T.
3. Ahmad Yassaviy. (1990). *Hikmatlar*. G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti. Toshkent:. 44-bet
4. Alisher Navoiy . (2020). *Hayrat ul-abror*. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 105-bet
5. Asqar Mahkam. (2004). *Tabriz daftari*. "Al-Hudo" xalqaro nash./"Minhoj" , T.:33-bet
6. Najmiddin Komilov, (1996). *Tasavvuf yoki komil inson axloqi*. Birinchi kitob. T.:-"Yozuvchi" nashriyoti.
7. Manzar Abulxayr, (2018). *Navoiy asarlarining izohli lug'ati*. "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti. T.: -yil, 195-bet
8. H.S. Karomatov, (1993). "*O'zbek adabiyotida Qur'on mavzulari*" [Karomatov H.S. shifr: Dis 1038/T. 1993-yil] dissertatsiya
9. Qozoqboy Yo'ldosh, Muhayyo Yo'ldosh.(2016-yil). *Badiiy tahlil asoslari*. Toshkent. 229-,232-,233-betlar
10. Xayyom Umar. *Ruboiylar*. (1981). www.ziyouz.com kutubxonasi